

LA LLEI DE RESPONSABILITATS POLÍTIQUES A CONSTANTÍ (1939-1945)

Albert Solé Fernández

1. LA LLEI DE RESPONSABILITATS POLÍTIQUES I CONSTANTÍ

El 15 de gener de 1939 entraren les tropes nacionals a Constantí. En pocs mesos el desenllaç de la Guerra Civil (1936-1939) a Catalunya i a la resta d'Espanya havia esdevingut inevitable, donant el tret de sortida a una dictadura de quaranta anys (1939-1975).¹ Un dels elements característics de la formació, desenvolupament i consolidació del nou règim fou la repressió. Durant un llarg període de pau incivil es va dur a terme un programa basat en la coerció, la violència política i l'exclusió dels vençuts. L'intent del fundador i de tot el seu bloc social de suport va ser el de rectificar el devenir històric d'Espanya, perseguir als seus oponents, administrar un càstig cruel i prevenir les possibles dissidències.²

La legislació penal i l'organització judicial foren un mitjà més per portar a la pràctica el "projecte salvífic" franquista. Això es va manifestar en mesures com la recuperació de la pena de mort, l'ampliació del concepte de delictes, l'alteració de la figura de la rebel·lió militar o la desaparició de la pretensió de rehabilitació en els presos.³ Totes elles corresponen al que Ignacio Berdugo identifica com un primer període jurídic de la dictadura. Aquest aniria des del intent de cop d'Estat de juliol de 1936, amb la promulgació del Bando de declaració d'estat de guerra, fins l'any 1945, amb el final de la Segona Guerra Mundial (1939-1945), el canvi de Govern, l'entrada en vigor dels nous Codis Penals i de Justícia Militar, el primer indult i la derogació de la salutació amb el braç alçat.⁴

---

¹ DD.AA.: *La Guerra Civil a la Comarca del Tarragonès*, Tarragona, Arola Editors, 2010, pàg. 88-92.

² ARÓSTEGUI, Julio (coord.): *Franco: la represión como sistema*, Barcelona, Flor del Viento, 2012, pàg. 43-48. CASANOVA, Julián (coord.): *Morir, matar, sobrevivir. La violencia en la dictadura de Franco*, Barcelona, Crítica, 2002, pàg. 5.

³ LANERO, Mònica: *Una milicia de la justicia. La política judicial del Franquismo (1936-1945)*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1996, pàg. 315-317.

⁴ BERDUGO, Ignacio: "Derecho represivo en España durante los períodos de guerra y

Durant la present etapa, la promulgació de normes repressives es va basar en un permanent recurs a la justícia militar, amb els Consells de Guerra, i en la creació de jurisdiccions especials noves. Les jurisdiccions especials més rellevants, que no úniques, foren les derivades de la Llei de Responsabilitats Polítiques (a partir d'ara LRP), de 9 de febrer de 1939, i de la Llei per a la repressió de la maçoneria i el comunisme, d'1 de març de 1940.

La LRP, objecte d'estudi del nostre article, va ser un mecanisme de depuració política i ideològica del bloc ciutadà que va donar suport a la República o que no va presentar suficient adhesió al sollevament, que es va dur a terme principalment a través d'una repressió econòmica i que tingué uns efectes socials en el context d'una dictadura que va practicar la repressió com a sistema. "Liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva y a entorpecer el triunfo del Movimiento Nacional", esgrimia l'exposició de motius de la llei.

Entre els anys 1939 i 1945 uns 13.504 catalans tingueren una causa oberta de responsabilitats polítiques (a partir d'ara RP), el que es materialitzà en un total de 10.356 expedients. Si tenim en compte que la població de Catalunya de l'any 1940 era de 2.890.974 habitants, podem concloure que 4'2 de cada 1.000 habitants hi van estar immersos. Al Principat es varen iniciar aproximadament el 30% dels procediments de tot l'Estat Espanyol, que sumaven un total de 45.271 imputats segons les informacions internes del propi tribunal, tot i que les xifres podrien ser superiors.⁵

A Constantí, seguint amb la investigació empresa per la professora Montserrat Duch,⁶ entre el 30 de novembre de 1939 i el 17 de novembre de 1943, es va encausar a 58 veïns per RP, un 29'7%. En concret, foren imputades 49 persones en una única macro causa i 9 més en sumarís individuals.⁷ La denúncia col·lectiva va ser elaborada per la Guàrdia Civil, "Se remite una relación expedida por el Tercer Tercio de la Guardia Civil, comandancia de Tarragona, de las personas más destacadas en la vida cultural, profesiones liberales, en la política, finanzas, artes, en la demarcación de dicha unidad", mentre que la resta de procediments foren iniciades a iniciativa del Tribunal Militar (18'4%), de l'Ajuntament (14'5%) i del propi Tribunal de RP (7'9%).⁸

---

posguerra (1936-1945)" a *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid*, núm. 3, Madrid, Universidad Complutense de Madrid, 1981, pàg. 98-99.

⁵ ÁLVARO, Manuel: "Los militares en la represión política de la posguerra: la jurisdicción especial de Responsabilidades Políticas hasta la reforma de 1942" a *Revista de Estudios Políticos*, núm. 69, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1990, pàg. 160-162.

⁶ DUCH, Montserrat i FRANQUÈS, Josep: *Viure de la Terra. Història i memòria del Sindicat Agrícola de Constantí (1905-2005)*, Constantí, Silva Editorial, 2006, pàg. 114-150.

⁷ Arxiu Històric de Tarragona, Fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, capses 25, 44, 45, 97, 120, 122, 124, 127, 130-134, 137, 142, 149, expedients 283, 568, 796, 1126, 1556, 1840, 1851-1852, 1891, 1980, 1986, 2196, 2924, 3583, 3829, 3830-3832, 3834-3836, 3838, 3840-3842, 7732, 7735-7737, 7739, 7742-7743.

⁸ Eren tres els supòsits que comportaven el inici d'un expedient de RP: a) per remissió de

Pel que fa a la cronologia d'incòcio d'expedients, la immensa majoria, uns 51 (86'4%), s'iniciaren entre el segon semestre de 1939 i el primer de 1940, prova de la intenció dels vencedors d'aplicar una justícia justiciera, immediata i sumària.

Tot i això, a la jurisdicció especial de RP aviat li aparegueren dificultats gairebé insalvables. El govern va fer una insuficient dotació de mitjans, tant econòmics com de personal, i es van trobar amb un seguit d'obstacles a l'hora d'instruir els diversos casos. El ritme d'incòcions no es va aturar i el nombre de sumaris sense tramitar no feia més que augmentar. A finals de 1941 el règim tenia clar que la situació de bloqueig era insostenible i que havia de reaccionar.⁹ Fou el moment en què es començà a treballar en una modificació substancial del text legislatiu, que s'aprovaria el 19 de febrer de 1942. La necessària reforma de 1942 va girar entorn a dues idees: per una banda, sobreseure amb la màxima rapidesa possible tots els expedients en curs i, per l'altra, practicar una repressió més selectiva.¹⁰

És el segon semestre de 1942, i fins l'abril de 1945, quan es tramitaran alguns procediments nous. Les causes obertes a Constantí durant aquesta fase foren 8 (13'6%), corresponents a remissions de les sentències dels Consells de Guerra al tribunal. En els citats processos es decreta el sobreseïment pocs mesos després, sense instrucció, ja sigui perquè no es pot incloure al encausat en les responsabilitats o per incapacitat econòmica.

Finalment, per Decret de 13 d'abril de 1945 es va suprimir la jurisdicció de RP. El govern ho justificava al·legant que ja s'havia complert la finalitat amb la que fou elaborada la llei i que no s'havia iniciat cap nou expedient durant l'any 1944. Malgrat tot, no s'havia produït cap incòcio perquè la reforma ja s'havia encarregat de dificultar-ho i eren poques les persones que restaven per encausar. Un altre factor rellevant és el moment cronològic en què es produí dita repressió. La Segona Guerra Mundial havia donat un gir positiu pels aliats i ja es veia factible l'ensorrament de les potències de l'eix. Llavors, el règim va adoptar un seguit de mesures de "maquillatge" per emmascarar el seu component feixista, entre les quals podríem situar la derogació de la LRP. Tot i això, va restar una Comissió Liquidadora per resoldre els 42.000 assumptes pendents i no va ser fins un Decret de 10 de novembre de 1966 que es promulgaria un indult general i total.

---

sentències dictades per la Jurisdicció Militar (Consells de Guerra); b) per denuncia escrita i firmada per qualsevol persona física o jurídica (particulars); c) per pròpia iniciativa del tribunal de RP o a proposta de qualsevol autoritat militar o civil (Ajuntaments, Guàrdia Civil i Falange).

⁹ ÁLVARO, Manuel: «*Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo*». *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006, pàg. 123-141.

¹⁰ Mitjançant una Llei de 19 de febrer de 1942 es succeí una reforma de la LRP. Entre d'altres aspectes, deixaren de ser presumptes responsables aquells que només havien estat afiliats a partits o sindicats prohibits; per la incòcio a partir de sentència del Consell de Guerra es requeria una pena igual o superior als sis anys i un dia; i, si el encausat era insolvent, o el seu patrimoni no superava les 25.000 pta., s'havia de procedir al sobreseïment immediat del cas.

2. LA INSTRUCCIÓ

Un cop era remesa la denúncia, ja fos per iniciativa militar, particular o institucional, el Tribunal Regional de Barcelona era el competent per decidir si s'havia d'instruir o no la causa. La instrucció significava que els jutges consideraven que hi havia prous indicis de comportaments "delictius" en el denunciat, fet que fins la reforma de 1942 va ser la tònica habitual. La incoació es publicava al Butlletí Oficial de l'Estat i de la província i, seguidament, es remetia a l'instructor de Tarragona, que empenia la investigació. Entre els passos que immediatament havia de realitzar es trobava la demanda d'informes a l'alcalde, el cap local de Falange (FET), el rector de la parròquia i el comandant del puesto de la Guàrdia Civil.

2.1. Informants

Per la correcta aplicació de la LRP era imprescindible el concurs de les autoritats municipals. El text legislatiu els hi va donar l'oportunitat, la Benemèrita ja el tenia, de convertir-se en agències d'investigació parapolicial en un ambient d'autovigilància, on tot i tothom era sospitós. En la tasca de destriar i assenyalar amb el dit acusador es revestí d'un nou poder a les quatre institucions. Nou perquè, a diferència del període anterior, la missió policial emanava d'una llei, en un moment en què la guerra ja havia acabat.¹¹

Per molt evident que sigui, no hem de deixar de destacar que la forma com estava concebuda la instrucció no tenia garanties jurídiques. Els quatre poders esdevenien les principals fonts d'informació. A més, hi havia la possibilitat de què les seves comunicacions no fossin neutrals o objectives, ni tant sols que expressessin la realitat dels fets. El motiu: eren redactades per figures pròpies de la dictadura, un Ajuntament governat per franquistes, una Falange com a exponent del partit únic, una Guàrdia Civil que era el braç armat del poder i un capellà que tenia en gran mesura el control ideològic de les societats. Alhora, es produïa una autèntica incoherència processal ja que denunciants i informadors podien ésser la mateixa persona ja que les autoritats també estaven legitimades per efectuar delacions.¹²

En el cas de Constantí s'ha de destacar l'absoluta coincidència entre les relacions efectuades per l'alcalde i per la Benemèrita. Eren iguals punt per punt, tant en la caracterització delictiva dels demandats com en la definició dels béns econòmics. Seguint a la professora Conxita Mir, seria la Guàrdia Civil la que copiava literalment, incidint en la teoria de què la institució d'ordre públic tenia poca iniciativa en la instrucció i era externa a les realitats particulars dels pobles.¹³ Tal situació va ser percebuda pel constantinenc Josep Plana Gavaldà,

---

¹¹ CASANOVA, Julián (coord.): *Morir, matar, sobreviure... op. cit.*, pàg. 28-32.

¹² SOLÉ, Albert: "La llei de responsabilitats polítiques als municipis del Baix Gaià (1939-1945)" a *Estudis Altafullencs*, núm. 41, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 2017, pàg. 43.

¹³ MIR, Conxita et al.: *Repressió econòmica i Franquisme: l'actuació del Tribunal de*

que en el seu escrit de defensa al·legava: “hasta en las palabras [dels diversos informes] parece que hayan sido copiadas las unas de las otras. [...] Da la impresión de un acuerdo entre los informantes”.

Guardia Civil i alcaldia elaboraven les seves comunicacions amb epígrafs concrets i contundents que deixaven poc marge per la matisació. Per contra, la Falange era molt més prolífica en les seves redaccions. Tot i que la substància era gairebé sempre la mateixa, la descripció de FET era més extensa, referia major quantitat de fets i amb més precisió. Per força, havien de disposar de més informació i estar més introduïts a la societat civil.

Des d'una visió general, es pot concloure que una immensa majoria dels informes falangistes de Constantí varen ser contraris als investigats i tenien certa voluntat venjativa. Es denota la idea de què s'havien d'erigir com a part activa del mecanisme de justícia justiciera. Només s'ha localitzat un cas en què FET escrigués quelcom positiu de algú, ara bé, s'ha de considerar que la redacció va estar a càrrec de la Falange de Tarragona. Es deu a què l'individu, tot i ser del poble, tenia la seva residència habitual a la capital. Així, de Pere Novell Plana deien:

Elemento destacado de izquierda, no se le conoce actuación con anterioridad al Alzamiento siendo su conducta y concepción religiosa regular. [...] Durante el dominio rojo, hizo guardias de control en la localidad, aunque no se le conoce participación delictiva. [...] Ideológicamente persona de izquierdas, siendo buena su actuación social y moral con anterioridad al Alzamiento.

Es desconeix si Novell Plana tenia una relació personal o d'un altre tipus amb algun dels jerarques del partit feixista, el que podia haver facilitat la redacció d'un bon informe. El cert és que resulta paradoxal perquè ni en personatges de reconeguda tendència ideològica dretana la Falange va fer dissertacions favorables.

El darrer dels informants era el rector de la Parròquia de Sant Feliu. Mossèn Josep Aragonès Font va aconseguir salvar la vida durant la Guerra Civil ja que va estar amagat a la casa d'un particular. Els seus escrits són, amb diferència, els més concisos. “Formó parte del Comité Rojo” i “Lo ignoro” eren les úniques respostes a les preguntes que el jutge li efectuava. Són pocs els documents que es surtin del esquema i ampliiïn les mencionades expressions, que es repetien com si de la mateixa persona es tractés. Podem pensar que les comunicacions s'havien de remetre a l'autoritat judicial per obligació legal però que no hi va haver per part del prevere cap intencionalitat d'acusació. El “lo ignoro” és simptomàtic de què la institució municipalment va voler adoptar una actitud conciliadora.

Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 189.

2.2. Acusacions

Els supòsits delictius que penava la LRP es trobaven detallats en l'article 4t, englobant setze possibles delictes. A més de teixir una teranyina que comprenia gran quantitat de situacions, si una idea ha de quedar clara és que la llei criminalitzava actuacions polítiques legítimes i que gaudien d'especial protecció legal en el moment en què es produïren perquè es tractaven de drets fonamentals reconeguts per la República.

La historiografia ha tendit a destacar de la llei el seu caràcter retroactiu, fet que ha portat a què fos qualificada com una "aberració jurídica". Cap text normatiu d'un Estat de dret permetria jutjar fets anteriors a la seva promulgació, d'acord amb el principi legal *nullum crimen sine lege* (no hi ha pena sense llei). El professor Manuel Álvaro indica que la ponència de la LRP no fixava un límit temporal a la retroactivitat. Això, tal com va assenyalar el Ministre de Justícia, el Conde de Rodenzo, obriria la veda perquè es poguessin exigir responsabilitats des de l'any 1812, amb la Constitució de Cádiz.¹⁴

La data escollida finalment va ser l'1 d'octubre de 1934. Es va pretendre incloure dos esdeveniments simbòlics de l'any 1934, la revolució asturiana i els fets d'octubre a Catalunya. El darrer succés el trobem reflectit en els nostres informes, referint si l'acusat s'havia vist involucrat o no. Entre d'altres, el dit acusador va assenyalar a Joan Fortuny Magrinyà, ex-alcalde, que segons les comunicacions oficials, el 6 d'octubre va dirigir diversos mítings, va sortir al balcó de l'Ajuntament, va proclamar l'Estat Català i va enarborar una bandera que qualifiquen com a "separatista". Pels citats esdeveniments ja havia estat jutjat i empresonat al vaixell presó de Tarragona. La condemna de Fortuny no es va arribar a fer efectiva ja que, abans de l'entrada dels nacionals, es va exiliar a França.

Eren tres els epígrafs de l'article 4t que referien a la responsabilitat per haver estat afiliat o ostentat càrrecs directius en organitzacions polítiques i sindicals proscrietes o haver exercit càrrecs públics d'indole civil.¹⁵ En una gran majoria, als constantinencs se'ls hi recriminava haver format part del Sindicat Agrícola. Les informacions que aportava l'alcaldia podien simplement referir: "Fue vocal de la Junta del Sindicato Rojo" o "Formó parte del Sindicato Rojo". El primer grau de responsabilitat era l'afiliació, si després s'havia ocupat algun càrrec directiu la qüestió es complicava en gran mesura. En xifres globals, 16 veïns de Constantí varen ser acusats per la seva relació amb l'organització agrària.

A Gabriel Nicolau Papiol se li imputava haver format part de la junta del Sindicat. Ell mateix, en el seu escrit de defensa, reconeixia la irracionalitat de l'acusació: "El hecho, de ser cierto, nada tendría de anormal. Formar parte de

---

¹⁴ ÁLVARO, Manuel: «*Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo*»... *op. cit.*, pàg. 89-90.

¹⁵ Supòsit b): "Haber desempeñado cargos directivos en partidos, agrupaciones y asociaciones". Supòsit c): "Haber figurado como afiliado a partidos, agrupaciones y asociaciones". Supòsit d): "Haber desempeñado cargos de carácter político o administrativo de indole civil".

un sindicato agrícola no es un delito. Se ventilan allí intereses y no ideologías ni procedimientos políticos”. Semblantment, li succeí a Joan Vallvé Renyé. La Falange li atribuïa, com a president de l’entitat, haver donat mals tractes a persones de dreta a les reunions, sense especificar de quina forma. El cas de Vallvé és curiós perquè, segons els falangistes, el càrrec que ocupava li va donar l’oportunitat d’emetre informes contra quatre veïns que varen ser jutjats i condemnats a mort. És a dir, li recriminaven què s’hagués aprofitat d’un lloc de poder per informar i influir negativament contra homes de dretes quan la FET estava fent exactament el mateix gràcies a la LRP.

No hi havia cap tipus de filtre en les imputacions, qualsevol que hagués exercit càrrecs o missions de caràcter públic havia d’èsser assenyalat. Joan Martí Rovira va ser escollit regidor suplent en les eleccions municipals de l’any 1934. No va actuar en cap moment com a tal perquè ni tan sols va ser requerit per acceptar el càrrec. Posteriorment, el 18 de juliol de 1936, se li va demanar que ocupés el lloc que havien deixat els consellers d’ideologia dretana. Martí no va accedir i va presentar la dimissió, que fou acceptada per l’alcalde. Encara que en la documentació pública figurava el seu nomenament no va portar a terme cap actuació política. No obstant, la sentència de 5 de novembre de 1941 va considerar que sí havia tingut implicació i, en conseqüència, se li va imposar una multa de 4.000 pta. i inhabilitació per ocupar magistratures públiques durant cinc anys.

Avel·lí Sanahuja Papiol es mostrava perplex davant els càrrecs que se li presentaren l’any 1940. L’alcaldia li atribuïa haver estat element d’esquerres i afiliat a cinc partits propagandistes. La Falange afegia que havia estat provocador de molts elements de dretes i avalotador de les seves masses. Certament, la participació en la política local de Sanahuja venia d’antic. Havia estat alcalde de Constantí però no durant la República o la Guerra Civil sinó durant la Restauració, entre els anys 1920 i 1922. Per a més inri havia militat en el partit conservador.

Sembla car que Sanahuja Papiol de “roig” no en tenia res, en canvi se l’imputava ser esquerranós. La clau de volta ens la dóna l’escrit que va efectuar un dels testimonis al tribunal. En el mateix s’afirmava que, mentre va ser alcalde, es van succeir acarnissades lluites de poder entre conservadors i liberals, donant lloc a uns ressentiments que encara seguien vigents en el moment de la denúncia.

La persecució de dretans, recollida en els apartats i) i j),¹⁶ era una acusació bastant freqüent. La seva formulació podria abastar tant períodes anteriors com posteriors al cop d’Estat de 1936 i va servir com a legitimació del sollevament nacional. D’aquesta manera, a Josep Rovira Reig se li imputava haver mostrat gran alegria davant els assassinats; a Josep Plana Gavaldà que es negà a firmar un escrit per commutar les penes de mort; a Antoni Grau Martorell que va

---

¹⁶ Supòsit i): “Haber intervenido en tribunales u organismos de cualquier orden, encargados de juzgar a personas por el sólo hecho de ser adictas al Movimiento Nacional, o el haber sido los denunciantes de éstas o intervenido en la incautación de sus bienes”. Supòsit j): “Haber excitado o inducido, a la realización de los hechos comprendidos en alguno de los apartados anteriores”.

actuar en assassinats; a Josep Roig Curull que va ser còmplice de les morts i va mostrar gran alegria quan se'n assabentà. Del ja mencionat Joan Fortuny Magrinyà, Falange va deixar escrit que “se distinguió en la persecución de las personas de orden, siendo autor directo de la destrucción de los bienes religiosos, incautaciones, etc. Fue el que mandó asesinar a los 16 elementos de de-rechas de la villa”.

Informe rere informe s'acusava als vençuts de militar en algun dels partits d'esquerra, d'afiliar-se al Sindicat Agrícola o organitzacions per l'estil, de ser membre del Comitè, de participar en la crema de l'Església o en incautacions, de ser els responsables o còmplices de repressió a la rereguarda, de ser interventors o apoderats en les eleccions, també d'haver discrepat o fet ús de la llibertat que va brindar la República.

3. LA DEFENSA

A més de demanar informes a les autoritats locals, el jutge havia de procedir a citar l'inculpat. Aquest disposava de cinc dies, ampliables a deu si es justificava com a causa de força major, per tal d'acudir personalment al jutjat instructor o al municipal a identificar-se, escoltar els càrrecs que se li imputaven i realitzar una primera resposta, habitualment centrada en negar la part menys objectiva dels presumptes “delictes”. Un cop fet això, i amb les perceptives advertències (la prohibició d'absentar-se del seu lloc de residència o la no disposició dels seus béns), se li concedia un nou termini de cinc dies perquè efectués la defensa. La mateixa consistia en un plec de descàrrec, on tenia la possibilitat d'argumentar sobre cadascuna de les acusacions, i la proposta de proves testificals o documentals.

A Constantí, dels 58 veïns encausats, únicament 7 van presentar un escrit de vindicació al tribunal. Generalment, foren redactats a màquina i predomina un estil correcte, redactat per persones amb unes nocions mínimes de gramàtica i retòrica. Això es relaciona amb l'exigència que feia la norma de què el text contingués totes les dades necessàries per a la seva pràctica d'ofici. Si bé els documents estan signats per cada expedientat, mantenen una estructura similar: encapçalament amb les dades personals, resposta ordenada als càrrecs plantejats, citació de testimonis i béns patrimonials, si s'esqueia, i súplica al tribunal perquè fallés en el seu favor absolut-los.

Si va ser lloc comú en els informes de la FET o de l'alcaldia acusar de ser element destacat de l'esquerra també ho serà per les defenses intentar demostrar el contrari. Hi va haver una autèntica felera per deixar clar que s'inclinaven ideològicament per les dretes i que, en cap cas, eren contraris al Movimiento. Gabriel Nicolau Papiol defensava que sempre havia estat al costat dels partits dretans, fins i tot en períodes electorals i en èpoques de lluita política convulses. Estava convençut de què si es preguntava al poble noms de gent d'ordre, el seu estaria entre els primers.

Una postura més moderada fou la de Francesc Martí Coll. Afirmava que no se'l podia relacionar amb els rojos només per ser client habitual del seu cafè. Per a ell, l'essència de la política local no estava en programes o actuacions sinó en personalismes. Els esquerrans cultivaven la seva amistat només per aconseguir el seu vot en les eleccions. És com si s'estigués justificant per haver mantingut una bona relació amb veïns que, després de la Guerra Civil, havien quedat en el bàndol perdedor i, per tant, no eren bones companyies. No queda clar si realment simpatitzava amb les seves idees o simplement imperava un veïnatge amistós. En certa forma, sí que els intentava defensar quan sentenciava: "Entre las izquierdas de Constantí había hombres de temperamento religioso, y entre la derecha caracteres avanzados".

Hi havia dos arguments esgrimits amb freqüència per desvincular-se de l'esquerra. El primer dels mateixos era declarar-se apolític, és a dir, que abans del 18 de juliol de 1936 la participació en assumptes d'ordre ideològic havia estat inexistent per desinterès. S'estava a favor del sollevament, per suposat, però des de la distància. D'ordre però pacífics i de vida retirada. Per a més consistència, els personatges en qüestió es declaraven mancats de formació acadèmica, cultural i social per ocupar càrrecs en organitzacions partidistes o per encapçalar cap tipus de moviment. Només dedicaven la seva vida al treball i a tirar endavant la família.

L'altre argument era la religió, la pràctica de la catolicitat com a element dissipador de qualsevol dubte. I diem la pràctica perquè el que tractaven de demostrar era que sempre havien estat vinculats amb la parròquia, també en els moments de major dificultat. No només feien conèixer al tribunal que disposaven d'una moral recta sinó que aportaven testimonis. Josep Plana Gavaldà va presentar proves de la seva subscripció l'any 1933 amb 25 pta. a "la Obra Proculito y Clero". Alguns van demanar l'advocació del rector perquè reivindicés que sempre havien complert amb els seus deures cristians. El prevere ho va fer en algunes ocasions, testimoniejant al seu favor o manejant l'habitual "no me consta nada contra el acusado".

Lluís Gil Coll va ser l'únic en expressar que el seu temperament era d'esquerres, amb matisos. Ho era però de forma moderada i sense actuació real en cap partit del Front Popular:

Izquierdista solo en el sentido de no ser monárquico y creer, antes de la trágica y elocuente lección que en nuestra guerra todos recibimos, que debían gobernar los más. No obstante soy católico ferviente, practicante sin interrupciones, propulsor de un honrado hogar donde el Jefe es Dios y sus preceptos la norma de conducta.

Des d'una perspectiva actual, ens pot semblar una definició molt tèbia i que s'ha d'agafar amb pinces però hom s'ha de posar en el context de l'època. Ningú més, ja sigui per temor o perquè no era el cas, va acostar-se a definir la orientació política com ho va fer Gil Coll. A més, tàcitament estava reconeixent els càrrecs de ser element d'esquerres, fet que podria influir en la resolució del contenciós.

Com ja s'ha explicat, una gran majoria dels processats tenien sobre les seves espatlles l'acusació d'haver format part del Sindicat Agrícola. El interès primari dels acusats va ser intentar demostrar que la seva participació va ser per obligació, conjuntural i en defensa dels interessos de la gent d'ordre.

Per obligació: el decret de sindicació de la Generalitat, de 24 d'octubre de 1936, obligava a tots els veïns amb parcel·la rústica a estar afiliats al Sindicat. Els que varen ostentar algun càrrec a la junta, van dir que ho feren perquè els elements dretans més destacats del poble els hi ho varen demanar, en absència dels joves que havien estat mobilitzats per la guerra. Les paraules de Gabriel Nicolau representen, en essència, les que empraren tots ells:

Formaba parte del sindicato como todos los agricultores. Nuestros intereses, nuestras cosechas, por funesta imposición de la Generalidad, se encontraban en el Sindicato. [...] Los elementos más caracterizados de derechas fueron los que con mayor interés me instaron a aceptar el cargo.

De forma conjuntural: si l'afiliació era per imperatiu legal, la participació en l'entitat havia de ser testimonial. La seva presència en les juntes de socis no comportava haver de compartir un programa de col·lectivitzacions o una política agrària, al·legaven. De fet, com a gent d'ordre s'hi oposaven. Avel·lí Sanahuja Papiol exposà que només havia estat un simple vocal, càrrec que va haver d'acceptar davant les coaccions efectuades pels rojos. Defensava que la seva actuació va ser merament nominal. A Josep Plana Gavaldà també se'l culpava d'haver estat comptable i administrador de l'entitat. Ell ho negà ja que no tenia terra ni s'havia dedicat mai a l'agricultura. La seva relació només fou laboral, contractat com a obrer per ajudar en l'elaboració del vi.

En defensa dels interessos de la gent d'ordre: els veïns que, per qüestions evidents, no podien admetre que la seva implicació va ser mínima, declaraven que havien tractat de reivindicar els drets de les persones de dretes davant les seves súplices i insinuacions. Al Sindicat van vigilar el destí dels fruits, de les collites, dels crèdits, de les terres col·lectivitzades. Sempre durant un període de temps limitat, que anava dels tres als sis mesos, i cessant quan la situació es tornà insostenible amb l'esclat revolucionari. El ja citat Lluís Gil Coll relatà en aquests termes la seva sortida: "Dimití en sesión general ruidosa. Exigí que se satisficiera el alquiler a los propietarios de los locales utilizados para la elaboración del vino. La Junta se negó. Fui entonces injuriado por muchos".

Semblant sort corrien aquells que havien format part de l'Ajuntament o de la junta nomenada per repartir les terres confiscades. Sobre Joan Martí Rovira pesaven ambdues denúncies. Juntament amb quatre vilatans més, va ser designat per gestionar les col·lectivitzacions de terres. Ell sabia que sostroure's de la seva conducta a la junta li seria difícil. Va optar per no negar-ho, manllevant-li importància al fet i ressenyant aspectes positius. Explicà al tribunal que les finques agrícoles eren distribuïdes només per al seu cultiu i mai es concedia a ningú la seva propietat, era una espècie d'usdefruit. Martí Rovira ho va fer perquè les propietats es trobaven incultes i desmillorades. Així, per tal que les

terres estiguessin en perfecte estat per als seus propietaris, en defensa del interès nacional, va encarregar-se de reactivar la seva producció.

4. LA RESOLUCIÓ

Després d'haver complert amb tots els passos de la instrucció, pels quals es disposava d'un mes, el jutge elevava la causa al Tribunal Regional de Barcelona. L'elevació comportava la remissió de tota la documentació obtinguda i un full resum on l'instructor oferia la seva posició entorn a la resolució. Un cop a la ciutat comtal, el vocal ponent, representant de la carrera judicial, estudiava durant cinc dies l'expedient. En les 24 hores següents, el plenari del tribunal de RP havia de prendre un dels següents acords: l'anul·lació parcial o total del procediment; la suspensió de la seva tramitació; l'ampliació de la prova; o l'emissió d'una sentència, que podia ser absolutòria o condemnatòria. Quan la sentència era ferma, es notificava a l'expedientat que, si s'esqueia, disposava de 20 dies per fer efectiva la sanció.

En el present apartat ens ocuparem d'analitzar les resolucions que es decretaren contra els veïns de Constantí. En primer lloc, volem destacar un fet que pot resultar sorprenent: de 58 encausats, únicament 20 van tenir una sentència condemnatòria, un 34'5% del total. Totes elles foren dictades abans de la reforma de 1942, al segon semestre de l'any 1941 i inicis de 1942. Més endavant ens ocuparem d'aquest extrem.

El primer que havia de fer un jutge, en el cas que considerés provats els fets delictius, era qualificar-los en una escala jeràrquica de gravetat. Hi havia tres nivells: greus, menys greus i lleus. A cadascun li corresponia una determinada duració de la sanció.¹⁷ A Constantí, dos penes foren lleus, un 10%; cinc van ser menys greus, un 27%; i dotze tingueren la consideració de greus, un 63%. Les dades no deixen lloc a dubte, la màxima responsabilitat es va atribuir a 3 de cada 5 resolucions.

Si analitzem les persones concretes que varen rebre la qualificació més baixa ens trobarem una dada fins a cert punt curiosa. Sis dels set constantinencs que van presentar el plec de descàrrec al tribunal van tenir una consideració de lleu i menys greu en les seves penes. Les de Gabriel Nicolau Papiol i Pau Molné Recasens foren lleus i les de Josep Plana Gavaldà, Joan Martí Rovira, Avel·lí Sanahuja Papiol i Luis Gil Coll menys greu. Sobre Francesc Martí Coll no es va emetre sentència. La resta, que no van formular vindicació, la seva responsabilitat fou greu. Això ens porta a establir una associació entre el fet de donar explicacions exculpadores i el nivell de gravetat en la definició dels fets, ja que les acusacions presentades eren bastant similars.

Després de la qualificació dels fets es succeïa l'establiment de les sancions. Les mateixes podien ésser de tres tipus: restrictives d'activitat, el que

---

¹⁷ Als greus, de vuit anys i un dia a quinze anys; als menys greus, de tres anys i un dia a vuit anys; i als lleus, de sis mesos i un dia, el mínim, a tres anys.

podia implicar una inhabilitació absoluta o una especial per ocupar càrrecs públics; limitadores de la llibertat de residència, materialitzades en un estranyament, relegació a les possessions africanes, confinament o desterrament; o bé econòmiques, que suposarien una pèrdua total dels béns patrimonials, d'una part dels mateixos o el pagament d'una multa. Fins la reforma de 1942, les penes econòmiques eren obligatòries i no prescrivien mai.

En línies generals, les sancions imposades als constantinencs foren les següents: vuit inhabilitacions parcials per ocupar càrrecs polítics i sindicals, onze inhabilitacions absolutes, set relegacions per un període de quinze anys a les colònies africanes, dos desterraments, tres confinaments, vuit pèrdues totals de béns, quatre multes d'una quantitat inferior a 2.000 pta. i set pagaments d'entre 2.000 i 4.000 pta.

En totes les sentències es combinen penes restrictives d'activitat amb sancions econòmiques. A més, a dotze processats també se'ls imposaren limitacions a la llibertat de residència, en conseqüència, van tenir condemnes de les tres categories. La pena màxima a què es va arribar fou la pèrdua total de béns, la inhabilitació absoluta i el desterrament per 15 anys a les possessions africanes, que van correspondre als encausats que els seus fets delictius tenen la gradació de greu.

Un exemple el resseguim en Antoni Grau Martorell. L'alcaldia el considerava culpable d'haver format part activa del Comitè Antifeixista del poble i de militar en el partit d'Esquerra Republicana de Catalunya. La Falange ampliava el testimoni considerant-lo un element extremista i perillós, un dels responsables d'haver destruït l'Església parroquial, d'encapçalar moltes incautacions, de multar a la majoria d'elements de dretes, d'efectuar diverses detencions i d'actuar en assassinats.

Grau Martorell va fugir abans de l'entrada dels nacionals a la localitat. La FET afirma que estava amagat a Barcelona i l'Ajuntament que havia fugit a França. El cert és que no estava present per respondre davant el tribunal i la sentència es va publicar sense haver-lo escoltat. L'aute judicial, datat el 9 d'octubre de 1941, al·legava el següent:

Se ha considerado probado y así se declara como hecho grave que Antonio Grau Martorell [...], en ignorado paradero y en rebeldía, militaba en Izquierda Catalana, mantenida. En período rojo formó parte del Comité interviniendo en hechos delictivos. [...] Se le impone una pérdida total de bienes, inhabilitación absoluta y perpetua y relegación por quince años a las posesiones africanas.

Foren set els epígrafs de l'article 4t que se li atribuïen. Per suposat amb uns informes tant negatius era molt probable que se li imposés la pena màxima. Ara bé, resulta singular el fet que repeteixi gairebé paraula per paraula allò que havia deixat escrit el consistori municipal i, en canvi, únicament les paraules "hechos delictivos" referissin tota la llarga cadena d'acusacions que li havia fet la Falange. Podríem interpretar que hi ha una arbitrarietat en els falangistes a l'hora d'incriminar que després queda matisada en les resolucions judicials.

Quin va ser el destí dels processats que no reberen una sentència condemnatòria? Doncs no hi hagué una via homogènia, cadascú va haver de passar el seu viacrucis particular fins aconseguir liquidar les RP. En general, el destí va ser l'absolució o el sobreseïment de l'expedient, el que en cap cas significava una exoneració.

Únicament a un dels encausats se'l va declarar absolt. Es tracta de Pere Plana Domingo que es trobava incurs després de què la justícia militar remetés el seu aute condemnatori. En el mateix se li imputava el delictes d'auxili a la rebel·lió i la pena de 12 anys i 1 dia de reclusió per haver presentat serveis de guàrdia armat a les ordres del Comitè, relacionar-se amb correligionaris esquerrans i ser membre del cos d'assalt de l'exèrcit republicà. Tot i això, en la data que es va emetre la sentència, el 10 d'abril de 1945, d'acord amb la reforma, els esdeveniments en qüestió estaven fora de l'abast de la jurisdicció especial de RP. Fou per això que va ser mereixedor de l'absolució.

Pel que fa a la resta d'expedientats que no foren absolts o condemnats només els hi restà l'arxivament del cas com a opció possible. Cal diferenciar dos períodes, l'anterior i el posterior a la modificació de 1942. En el previ, moltes causes quedaren sense tramitar, situant-se en una espècie de limbe jurídic. No avançaven però tampoc es podien concloure precisament perquè no s'havien complert els requisits d'instrucció previstos a la norma.¹⁸ La inacció seria una característica habitual entre els anys 1939 i 1942. En la citada etapa no ens consta cap sobreseïment a Constantí. Certament, la reforma va modificar àmpliament el panorama. A partir de llavors es va dur a terme una alça desmesurada del nombre d'arxivaments: uns 38, ja fos per incapacitat econòmica o perquè no complien els requisits de condemna.

5. ELS ENCAUSATS

Darrere de cada document, de cada informe, de cada sentència, hi ha una persona, un veí de Constantí que va patir el que significava ser un defaecte pel règim franquista. El que ens proposem a continuació és intentar conèixer qui eren realment els encausats. L'estudi dels diversos casos dona una informació personal complementària que no es pot deixar d'explorar, sense oblidar que es tracta d'acusacions fetes pels vencedors sobre els vençuts i amb un objectiu punitiu. Tractarem d'establir-ne uns perfils incidint en la seva sociologia, significació política i parador.

5.1. Sociologia

Si haguéssim de definir en poques paraules el perfil sociològic més recurrent dels expedientats, diríem que es tracta d'un home, de 42 anys, casat, amb 2 fills i dedicat a l'agricultura, ja sigui com a pagès o jornalero. Aquesta caracte-

---

¹⁸ SOLÉ, Albert: "La llei de responsabilitats polítiques als municipis...", *op. cit.*, pàg. 51.

rització és el resultat d'una mitjana entre totes les dades de què disposem i que a continuació desgranarem.

Pel que fa al sexe, la informació no deixa lloc per al dubte: gairebé la totalitat dels processats foren homes (98'3%), en front d'una única dona (1'7%), Joaquina Rivalt Solé. La darrera era vídua, mare de tres fills, un d'ells el president del Comitè Antifeixista del poble, Pau Gil Rivalt, i va complir pena a la presó de dones de les Oblates de Tarragona entre l'abril i el setembre de 1939.¹⁹ La preeminència masculina es deu al fet que la jurisdicció especial imputava principalment militàncies i/o ocupació de càrrecs públics. En aquests àmbits, encara més al món rural, la presència femenina era numèricament testimonial, sens perjudici de les degudes excepcions.

Referent a la edat, afirmàvem que la mitjana es trobava en els 42 anys. El més jove fou Joan Sendra Moragas, de 21 anys, i els més ancians Joan Vallvé Reñé i Josep Plana Gavaldà, ambdós de 61 anys. Per grups, els majoritaris són els que van dels 40 als 49 anys (35'1%) i dels 30 als 39 anys (32'4%), seguit pel de 50 a 59 anys (16'2%) i el de 20 a 29 anys (10'8%). Es tracta, doncs, d'uns perfils de mitjana edat, les persones que més s'havien significat políticament en períodes anteriors. Altres autors, com la professora Conxita Mir, també ho relacionen amb els objectius finals del tribunal: "aquest perfil revela que el tipus de repressió -fonamentalment econòmica- que cerquen les actuacions del TRP tendeix a incidir selectivament sobre els titulars dels patrimonis familiars, això confirma que s'apostava per formes d'escarnament col·lectiu d'alta eficàcia".²⁰

Les pautes socials obeïen, com és lògic, a patrons tradicionals. És per això que bona part dels processats estaven casats (79'2%). Els solters, per la seva banda, només representaven un 18'8% del total, mentre que només un veí era vidu. Dins els casats era fet comú l'haver tingut descendència. Un 55'3% tingueren un o dos fills i un 21'1% tres o més.

En les sentències i informes oficials ens apareix la professió.²¹ El 70'1% dels expedientats són identificats com a persones dedicades a l'agricultura o ramaderia, mentre que el 19'5% eren mestrals i obrers. Aquí inclouríem serradors, barbers, ferrers, fusters, obrers, peons, etc. Com es pot comprovar són serveis subsidiaris, és a dir, directa o indirectament vinculats a l'activitat agrícola. Si sumem les dues categories ens dona un ampli percentatge del 90'2%. Fou el món agrari el més afectat per la repressió de RP, fet que podem associar a causes quantitatives. Si Constantí era un municipi eminentment rural era lògic que un gran percentatge dels acusats pertanyessin al citat sector.

---

¹⁹ DUCH, Montserrat i FRANQUÈS, Josep: *Viure de la terra...*, op. cit., pàg. 117.

²⁰ MIR, Conxita et al.: *Repressió econòmica i Franquisme...* op. cit., pàg. 148.

²¹ L'anàlisi de l'ocupació laboral ens presenta un seguit de problemes. El primer és que s'han de classificar els diversos treballs en grups que siguin mínimament homogenis. La segona dificultat rau en què la mostra no és propícia per ser específics. Així, sota el terme labrador s'hi poden incloure multitud de condicions, com la de pagès, jornalero o propietari. Finalment, cal dir que l'ocupació només figura en 41 casos i es va poder modificar amb el pas del temps.

5.2. Significació

Entenem per significació l'enquadrament dels veïns de Constantí a una organització política o sindical. A partir de la mateixa significaven, en línies generals, la ideologia a la qual s'adscriuen. Tanmateix, se'ns presenta una problemàtica entorn a l'establiment de les citades dades: les característiques de la font.

Tot i que la voluntat del legislador franquista era processar militàncies, no es prengueren gaire interès en discernir un partit, o sindicat, d'un altre. En algunes ocasions ho englobaven tot sota la denominació de "elemento izquierdista", fet que a més de bastant obvi incloïa gran quantitat de matisos. No era el mateix ser d'Esquerra Republicana que de la FAI, en canvi, ambdues tendències es podrien arribar a englobar en la categoria de "izquierdista". La imprecisió s'associa, en primer lloc, a què als jutges instructors els hi resultava difícil obtenir informació per la poca eficàcia dels informants. En segon, es feia una diferenciació binària entre bons i dolents que manllevava la necessitat, per exemple, de distingir a un comunista d'un anarquista.

Feta una preselecció que tenia com a objectiu descartar els casos en què les dades eren insuficients, inconcluses o incoherents, ens han quedat 41 militàncies. La principal conclusió que podem extreure és que, amb menor o major incidència, al poble predominaren els republicans d'esquerres i nacionalistes, un grup que hem vingut a anomenar Esquerra Republicana i afins. En total representa un 55,1% les imputacions de pertinença a ERC, Unió de Rabassaires, Acció Catalana i Estat Català. El gran percentatge que ocupa es relaciona amb la rellevància que tingué el conglomerat a Catalunya des de la seva creació el 1931 fins al desenllaç de la guerra el 1939.

Després de l'Esquerra, es col·loca el grup format per PSUC i UGT, amb unes xifres del 26,5%. Com és sabut, el Partit Socialista Unificat de Catalunya no es va crear com a tal fins el juliol de 1936, un cop iniciada la guerra, a partir de la unió de diversos segments. La idea de la fusió tenia com a objectiu crear un partit polític que fos capaç de substituir a la CNT-FAI en la direcció del moviment obrer.

A més distància es troba la Confederació Nacional de Treballadors, que representa un 10'2% del total. L'organització, que a començament del període republicà va passar a estar controlada per la FAI, va tenir en la dècada dels trenta una afiliació fluctuant. Aquesta és atribuïble a la recurrent clausura de sindicats i a la forma bastant flexible d'afiliació.²²

Molt lluny de xifres absolutes dels tres anteriors partits hi ha el POUM, amb un 8'2% de presumptes afiliats. El POUM, nascut el 1935, era contrari a l'orientació trotskista, fou el màxim representant del stalinisme a Catalunya. L'any de la seva fundació va arribar a tenir 7.000 afiliats al Principat però va ser eliminat

---

²² MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, Edicions 62, 1977², pàg. 79-89.

del teatre d'operacions, perseguit i suprimit amb els fets de maig de 1937,²³ motiu que associem a la seva menor implantació en la nostra mostra d'estudi.

5.3. Parador

El parador és una dada que ens donarà la possibilitat de conèixer quin va ser el destí al acabar la guerra d'un nombre rellevant de veïns de Constantí, aspecte que connecta amb altres tipus de repressió però també amb qüestions d'ampli calat com pot ser l'exili de 1939. En concret, coneixem la situació geogràfica de 52 dels 58 imputats.²⁴ Hem establert el parador en el moment de l'obertura de l'expedient, per tant, la dada no té per què ser definitiva. Algunes de les persones condemnades pel Consell de Guerra, al cap d'un temps, es podien trobar ja en llibertat condicional. S'ha escollit la data d'incoació perquè és la única que comparteixen tots els acusats.

Passant a analitzar la qüestió, s'ha de destacar que únicament un 23'1% dels processats estava present a Constantí. En xifres absolutes, almenys 40 veïns foren processats en absència, ja fos per manca de llibertat, defunció o exili. La xifra ens pot semblar desorbitada però podem afirmar que l'any 1938, quan s'estava elaborant la llei, ja es preveia aquesta circumstància, quedant plasmada en l'article 46.2: "Que ni el fallecimiento, ni la ausencia, ni la incomparecencia del presunto responsable detendrá la tramitación y fallo del expediente". Si s'hagués requerit la presència física de la persona que s'estava jutjant, molts presumptes culpables haguessin disposat d'una escletxa per on fugir de la jurisdicció especial. Tanmateix, l'obsessió del règim fou que ningú s'escapés, d'aquí el significat de l'article 46.2.²⁵

Si ja era difícil exercir una mínima vindicació per tots els que estaven presents, per un 76'9% dels processats de Constantí fou simplement impossible. Com s'ha dit, la situació geogràfica no era definitiva però en molt poques ocasions s'ha pogut comprovar que un canvi de categoria afectés en la instrucció. Si el procediment havia quedat en suspens, entenem que poques persones s'arriscarien a aixecar la llebre i que el poguessin reobrir, en conseqüència, alguns optaren pel silenci.

Les dificultats en la defensa no impliquen que el TRP no fes indagacions quan els acusats es trobaven complint pena. Ni més ni menys que un 32'7% estava a la presó en el moment d'inici procedimental. Alhora, el Franquisme també va encausar a difunts. Potser no els va desenterrar físicament però ens consten 3 veïns, un 5'8%, traspassats en data d'incoació. Si bé és cert que no deixen de ser xifres baixes respecte a la totalitat, el fet per se ja és un sense

---

²³ *Ibidem*, pàg. 110-120.

²⁴ Aquesta informació l'hem aconseguit directament, algun dels documents de l'expedient en donava compte, per exemple una comunicació de l'alcaldia al TRP, o indirectament, aplicant una deducció lògica, si el processat es presenta perquè se li llegeixin els càrrecs vol dir que en dita data està present.

²⁵ SOLÉ, Albert: "La llei de responsabilitats polítiques als municipis...", *op. cit.*, pàg. 45-46.

sentit. Quan requeria una sanció sobre un difunt, la LRP preveia que fossin els descendents els que es fessin càrrec de la mateixa si acceptaven l'herència. El subjecte de la repressió no es limitava al processat sinó que s'estenia al entorn familiar més immediat.

Per últim, ens ocuparem dels veïns que tingueren l'exili com a situació geogràfica, un 32'7% en concret. És sabut que al acabar la guerra una onada de ciutadans va haver de deixar la seva terra i instal·lar-se més enllà de l'Espanya de Franco. Fou una expatriació llarga, intensa, i molts cops irreversible.

Macià Martorell Martí, últim alcalde republicà de la localitat, fou executat al camp de concentració de Mathausen el 17 de setembre de 1941, després de passar pel camp de concentració d'Argelers, per un batalló de treballadors i ser capturat pels nazis.²⁶ Mentrestant, a molts quilòmetres d'on es trobava, se l'hi tramitava un expedient de RP. La sentència de Martorell Martí tenia data de 8 d'octubre de 1941. Molt probablement encara no es coneixia la seva defunció però la casualitat, o una manera d'actuar sense cap tipus d'escrúpols, va portar a emetre una condemna tres setmanes després de la seva mort. Li varen imposar una multa de 2.000 pta., inhabilitació absoluta i perpètua i desterrament a 250 km de Constantí durant 15 anys.

6. UNA REPRESSIÓ ECONÒMICA

No és tasca senzilla fer una interpretació històrica de la LRP ja que té en la seva essència una aparent contradicció: l'aplicació d'una repressió econòmica de la qual es derivaven uns "efectes no comptables", tal com els anomenà la professora Conxita Mir.²⁷ El règim va decidir penalitzar conductes polítiques del passat a partir de càstigs essencialment financers. Entre ells podem destacar la incautació preventiva de tots els béns del presumpte responsable amb la simple incoació d'un expedient, la fixació de la pensió alimentària familiar, el nomenament d'un interventor mercantil per controlar els ingressos i despeses dels negocis particulars i, com s'ha vist, amb l'emissió de la sentència, la possibilitat d'imposar sancions monetàries.

Tot i que la majoria dels procediments eren econòmics, la lògica repressiva va dirigir les actuacions. Què ens referim amb la lògica repressiva? Doncs la consecució d'un càstig col·lectiu, desarticular els encausats fins a reduir-los a la més mínima insignificança, desmoralitzar-los en la defensa dels seus ideals democràtics i republicans, neutralitzar-los per a futures dissidències i generar una passivitat submissa i un consens social basat en la por i la intimidació. Al nostre entendre, fins la reforma de 1942, l'interès primigeni del règim no va ser recaptar entre els vençuts. Certament, l'aspecte econòmic ocupa un paper de primer ordre en la repressió, és l'eix de l'engranatge a partir del qual es vehi-

---

²⁶ MARTORELL, Pere: "Macià Martorell. L'últim alcalde republicà de Constantí a Mauthausen" a *Estudis de Constantí*, núm. 20, Constantí, Centre d'Estudis de Constantí, 2004, pàg. 47-58.

²⁷ MIR, Conxita et al.: *Repressió econòmica i Franquisme... op. cit.*, pàg. 356-360.

culen tots els procediments. Això, per contra, no vol dir que sigui el fi sinó un mitjà punitiu.

A més, no podem oblidar que les RP també foren una potent arma de legitimació del règim. Quants més fossin els adversaris a batre i majors els seus crims més estaria justificat el sollevament del 1936 i la política repressiva. En paraules del professor Manuel Álvaro:

A la Jurisdicción especial de Responsabilidades Políticas, le correspondió, bajo el pretexto de exigir las reparaciones económicas que por otra vía no se podrían hacer efectivas, neutralizar económicamente a los vencidos y legitimar la sublevación militar y al régimen nacido de ella. [...] La lógica represiva se impuso a la lógica económica, y el incipiente Estado convirtió la depuración de las responsabilidades políticas en una de sus fuentes de legitimación, ya que en los “delitos” tipificados y perseguidos por la Ley de febrero de 1939 se encerraba la clave de la tan traída “destrucción material y espiritual de la patria”.²⁸

Des d'aquest punt de vista, la incidència més remarcable de la jurisdicció especial cal cercar-la en els “efectes no comptables”, a saber: la por, l'ambient de vigilància continua, la humiliació, la marginació, la impotència, l'eliminació de l'espontaneïtat en favor d'una dominació total, la supressió del passat democràtic i republicà de les consciències col·lectives, etc.

Ara bé, això no treu que no ens qüestionem quina va ser l'efectivitat real de la LRP. Tot parteix d'una dada que considerem essencial: de 58 expedients que es van incoar a Constantí, només 20 van rebre una sentència condemnatòria. Si bé és cert que el màxim impacte de la norma s'ha de cercar en la seva potencialitat, tots els efectes que produïa la simple obertura d'una causa pels processats i la utilització de la por com a element de control social, no pensem que la dictadura elaborés un text legislatiu que permetia encausar un nombre tant elevat de persones per conformar-se amb un grapat de condemnats i acabar sobreseient la majoria dels litigis iniciats.

La historiografia ha destacat el paper que vingué a complir la reforma de l'any 1942 en els arxivaments massius. Amb tota la raó indica que molts d'ells no haguessin tingut lloc si la modificació de la LRP no hagués facilitat la base legal per fer-ho. De no canviar-se els paràmetres el resultat de molts casos, d'una immensa majoria, hauria estat la sanció. Malgrat tot, al nostre entendre, això reforça la idea de què les RP no varen complir amb les expectatives. La mateixa existència d'un canvi d'ampli calat de la normativa tot just dos anys després de la seva posada en funcionament és ja síndrome del seu malencert.

En el projecte salvífic dels franquistes, la majoria de presumptes responsables es podien incloure perfectament en la definició d'enemic intern. El quid de la qüestió és que no van saber, o no van poder perquè els objectius eren inassolibles (una previsió de 250.000 sumaris a tot l'Estat), dotar-se d'una administració judicial capaç de portar a la pràctica les idees teòriques. Quan veie-

---

²⁸ ÁLVARO, Manuel: «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo»... *op. cit.*, pàg. 249-252.

ren que el desig de penalitzar era superior a la capacitat de fer-ho, per pura necessitat, van adoptar la reforma.

FONTS D'INFORMACIÓ

FonTS primàries:

—Arxiu Històric de Tarragona, Fons judicials, Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona (Demarcació de Tarragona), capses 25, 44, 45, 97, 120, 122, 124, 127, 130-134, 137, 142, 149; expedients 283, 568, 796, 1126, 1556, 1840, 1851-1852, 1891, 1980, 1986, 2196, 2924, 3583, 3829, 3830-3832, 3834-3836, 3838, 3840-3842, 7732, 7735-7737, 7739, 7742-7743.

Bibliografia:

—ÁLVARO, Manuel: “Los militares en la represión política de la posguerra: la jurisdicción especial de Responsabilidades Políticas hasta la reforma de 1942” a *Revista de Estudios Políticos*, núm. 69, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1990, pàg. 141-162.

—*Ídem*: «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo». *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006.

—ARÓSTEGUI, Julio (coord.): *Franco: la represión como sistema*, Barcelona, Flor del Viento, 2012.

—BERDUGO, Ignacio: “Derecho represivo en España durante los períodos de guerra y posguerra (1936-1945)” a *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid*, núm. 3, Madrid, Universidad Complutense de Madrid, 1981, pàg. 97-128.

—CASANOVA, Julián (coord.): *Morir, matar, sobrevivir. La violencia en la dictadura de Franco*, Barcelona, Crítica, 2002.

—CERVELLÓ, Àlex: “El cost humà de la Guerra Civil (1936-1939) a Constantí” a *Estudis de Constantí*, núm. 22, Constantí, Centre d'Estudis de Constantí, 2006, pàg. 93-112.

—DD.AA.: *La Guerra Civil a la Comarca del Tarragonès*, Tarragona, Arola Editors, 2010.

—DUCH, Montserrat i FRANQUÈS, Josep: *Viure de la Terra. Història i memòria del Sindicat Agrícola de Constantí (1905-2005)*, Constantí, Silva Editorial, 2006.

—LANERO, Mónica: *Una milicia de la justicia. La política judicial del Franquismo (1936-1945)*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1996.

—MARTORELL, Pere: “Macià Martorell. L'últim alcalde republicà de Constantí a Mauthausen” a *Estudis de Constantí*, núm. 20, Constantí, Centre d'Estudis de Constantí, 2004, pàg. 47-58.

—MIR, Conxita et al.: *Repressió econòmica i Franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

—MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, Edicions 62, 1977².

—SOLÉ, Albert: “La llei de responsabilitats polítiques als municipis del Baix Gaià (1939-1945)” a *Estudis Altafullencs*, núm. 41, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 2017, pàg. 35-56.